

dr hab. Renata Bizior, prof. UJD
Instytut Językoznawstwa
Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Natalii Hennig
pt. „*Jacyśmy byli przyjaciele moi*” – językowa kreacja pokolenia '56
w idiolekcie Agnieszki Osieckiej
napisanej pod kierunkiem naukowym prof. UG dr hab. Izabeli Kęпки**

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska pani mgr Natalii Hennig pt. „*Jacyśmy byli przyjaciele moi*” – językowa kreacja pokolenia '56 w idiolekcie Agnieszki Osieckiej sytuuje się w obszarze badań współczesnego językoznawstwa. Przyjęte w pracy ujęcia koncepcyjne i metody badawcze pozwalają na osadzenie jej w szeroko rozumianym językoznawstwie kulturowym. Tematycznie bardzo dobrze wpisuje się w krąg problematyki lingwistycznego opisu kreacji świata w utworze literackim. Doktorantka przedmiotem badań uczyniła pokolenie '56 wraz z językową kreacją pokolenia w wybranych utworach Agnieszki Osieckiej. W konsekwencji rozprawa mieści się w rozwijającym się obszarze badań nad twórczością Osieckiej, w których uwzględnia się różne orientacje metodologiczne. W moim przekonaniu mgr Natalia Hennig zakresiła interesujące pole poszukiwań badawczych, a jej monografia bez wątpienia wypełnia lukę w studiach nad idiolektem pisarki, ujmowanym w pracy jako nośnik językowej kreacji. W świetle przyjętych założeń oraz złożoności przedmiotu badań było to zadanie niełatwe, wymagające właściwego odczytania środków językowych oraz ich odniesień kontekstowych. Chcę podkreślić, że wyniki badań Doktorantki i ich wartość poznawcza zasługują na duże uznanie.

Obszerna, licząca prawie 300 stron, dysertacja pod względem kompozycyjnym przyjmuje klasyczny dla prac językoznawczych (zgodny ze standardami prac naukowych) dwudzielny układ teoretyczno-analityczny. Kolejność przedstawianych rozdziałów jest przemyślana i logiczna, wyznaczona przez cele, założenia metodologiczne oraz kolejność etapów badawczych. Tekst pracy jest właściwie posegmentowany; składa się z teoretyczno-metodologicznego *Wstępu* (s. 7-29), sześciu kluczowych rozdziałów badawczych (s. 30-262), których zakresy pozwalają na wszechstronną analizę idiolektalnego obrazu pokolenia '56, *Podsumowania* (s. 263-273) prezentującego wnioski końcowe. Pozostałe, niezbędne dla organizacji rozprawy części to: *Spis treści* (s. 3-4), *Streszczenia* (s. 274-277), funkcjonalnie zorganizowana obszerna *Bibliografia* zawierająca literaturę z zakresu językoznawstwa, literaturoznawstwa, kulturoznawstwa, historii, psycho-

logii, socjologii (s. 279-297). Recenzowana praca dobrze realizuje reguły kompozycyjne tekstu naukowego, co świadczy o dobrym poziomie warsztatu redakcyjnego Doktorantki.

Dysertacja pani Natalii Hennig jest interesującym, wieloaspektowym opracowaniem monograficznym, budzącym uznanie z uwagi na przedstawiony zakres analiz i nakład pracy. W części teoretycznej (*Wstęp*) Doktorantka w klarowny sposób wprowadza w problematykę monografii, zarysowuje pole badawcze, omawia zaplecze metodologiczne. Główny cel badawczy konkretyzuje w słowach: „Celem przedstawionej pracy jest odpowiedź na pytanie, jaka językowa kreacja pokolenia '56 wyłania się z twórczości wspomnieniowej Agnieszki Osieckiej”, uzupełniając dalej „oraz za pomocą jakich zabiegów językowych została osiągnięta” (s. 7, 28). Kluczowa kategoria poznawcza, jaką jest pokolenie '56, wyznaczająca kierunek rozważań, przedstawiona jest dość zwięźle. Sądzę, że warto by poszerzyć jej omówienie, gdyż jest to szczególnie ważna formacja kulturowa, stanowi również istotną część zaplecza interpretacyjnego wywodu.

Podstawę źródłową tworzą dwa różne gatunkowo utwory Osieckiej: *Szeptni czterdziestoletni* oraz *Galeria potworów*. Materiał badawczy uważam za interesujący, a jego dobór za właściwie uzasadniony. Za cenne uważam uwzględnienie w pracy aspektu porównawczego, który wspomaga ustalenie prototypowego obrazu pokolenia oraz jego przemian, o czym pisze Doktorantka: „Interesujące wydaje się porównanie językowych kreacji pokolenia wyłaniających się z tych dwóch publikacji, które dzieli nie tylko mijający czas, ale także zupełnie inna rzeczywistość ekonomiczna, społeczna, polityczna. Czy kontekst wpływa na sposób konceptualizowania generacji? To jedno z pytań, na które stara się odpowiedzieć ta praca” (s. 9). W dalszej kolejności przybliży twórczość pisarki, problemowo referuje stan badań nad jej dorobkiem.

Podstawą pracy naukowej, jaką jest rozprawa doktorska, jest wypracowanie odpowiedniego zaplecza metodologicznego oraz odpowiednie jego uzasadnienie. Pani Natalia Hennig rozważnie podejmuje własne decyzje metodologiczne oraz argumentuje je w dalszej części *Wstępu*. Przedstawia koncepcje badawcze: idiolektu, językowej kreacji świata, punktu widzenia i perspektywy interpretacyjnej, które integruje w swoich badaniach, co stanowi walor pracy. Porządkuje aparat pojęciowo-terminologiczny, objaśnia pojęcia kluczowe dla dalszych rozważań (*idiolekt, idiostyl, idiolektostyl, język artystyczny, styl artystyczny*), daje przegląd istotnych ujęć, od tradycyjnych po nowsze propozycje. W moim przekonaniu warto byłoby zaznaczyć, czy terminy: język artystyczny i styl artystyczny mają charakter ekwiwalentny, czy też zachodzi między nimi inna relacja. Dalej Autorka charakteryzuje teorie osadzone na gruncie lingwistyki kulturowej: językowego obrazu świata, tekstowego obrazu świata oraz językowej kreacji świata, w odniesieniu do nich sytuuje kategorię idiolektu. Kluczowe dla koncepcji pracy jest przyjęcie zredefiniowanego lingwistyczno-kulturowego ujęcia idiolektu, które umożliwi badanie w jego ra-

mach językowej kreacji świata. Doktorantka zakotwiczyła swoją rozprawę w polskich badaniach językoznawczych: Teresy Skubalanki, Jerzego Bartmińskiego, Ewy Skorupskiej-Raczyńskiej, Izabeli Kęпки, Lucyny Wardy-Radys, Magdaleny Pietrzak, Magdaleny Hawrysz i in.). Stan badań można uzupełnić o ujęcie Anny Kadyjewskiej (Kozłowskiej) i pojęcie idiolektalnego obrazu świata. Świadomie dokonany przez Doktorantkę wybór paradygmatu badawczego zasługuje na docenienie. Lektura *Wstępu* pozwala na wniosek, że kwestie teoretyczne przedstawiła właściwie, co świadczy o odpowiedniej względem podejmowanej problematyki wiedzy teoretycznej z zakresu językoznawstwa. Część metodologiczna daje dość dobre rozeznanie co do stosowanego w pracy instrumentarium badawczego językoznawstwa kulturowego, stylistyki lingwistycznej i aksjologicznej. Zaplecze teoretyczne dopełnia wiedza m.in. z zakresu kulturoznawstwa, literaturoznawstwa, historii, którą Doktorantka traktuje jako kontekst interpretacyjny. Metodę badania materiału językowego opisuje skrótowo, podaje, że jest to „analiza zastosowanych przez autorkę [Osiecką] środków językowych (stylistycznych, retorycznych, ale też związanych z podsystemem semantycznym języka)”, która odsłania „charakterystyczne cechy idiostylu Osieckiej” (s. 29). Nie określa dokładnie, jakie były zasady ekscerpcji danych językowo-tekstowych, chociaż pewne informacje na ten temat są widoczne w pracy.

Główną część dysertacji stanowi sześć rozdziałów, w których szczegółowo zostały zaprezentowane wyniki badań nad językową kreacją pokolenia '56 w utworach Osieckiej. Tytuły rozdziałów badawczych sygnalizują przyjęcie określonych kryteriów tematycznych, porządkujących opis materiału badawczego. Rozdziały są spójne metodologicznie i merytorycznie, tworzą logiczną całość, cechuje je różny stopień segmentacji. Stanowią świadectwo analitycznej wnikliwości Doktorantki, która na podstawie zebranych danych językowych i strategii ich organizowania opisuje kolejne odstony językowej kreacji pokolenia. Co istotne, interpretując jednostki językowe oraz sposoby operowania nimi, bierze pod uwagę czynniki podmiotowe mające wpływ na kreowanie świata w tekście literackim: punkt widzenia oraz perspektywę interpretacyjną.

Empiryczną część pracy otwiera rozdział I „*Potwory historii same podchodzą pod nasze domostwa*” – czyli językowa kreacja wojny, w którym Autorka poddaje oglądowi językowo-stylistyczne sposoby kreowania pierwszego wydarzenia, formotwórczego dla pokolenia. Doktorantka opisuje wycinki świata wojny, analizując głównie: znaczenia leksemów, ich konotacje semantyczne oraz kulturowe, wykładniki wartościowania i emoty wizacji, które interpretuje w powiązaniu z kontekstami zewnętrznymi. Wyznacza centrum semantyczne konceptualizacji wojny, którym jest miasto z istotną w twórczości Osieckiej kategorią dobrego domu, pełniącą rolę ramy doświadczeniowej dla członków pokolenia. Akcentuje istotny wpływ perspektywy podmiotowej na językowe kreacje wojny w analizowanych utworach.

Rozdział drugi prezentuje wieloaspektową analizę funkcjonalną zebranego materiału językowego ukazującą konceptualizację młodości. Uwypukla się w niej znaczenie kontrastu (dysonanisu) tworzonego przy użyciu konfiguracji środków: językowych, stylistycznych (m.in. leksyki potocznej, ideologicznej nacechowanej, wartościującej), retorycznych, które są wyzyskiwane również w mechanizmach aksjologizacji elementów rzeczywistości, także zabiegów tekstowych (dowcip) i tekstowo-konceptualnych (metafora areny cyrkowej). Kontrastowość jako istotny mechanizm językowo-poznawczy prowadzi Doktorantkę do wniosku, że: „Z języka *Szpetnych...* wyłania się [...] kreacja zagubionych młodych ludzi, balansujących między przerażeniem a zachwytem nad światem, w którym przyszło im dorastać” (s. 59). Uwagi dotyczące kreacji Października '56 uważam za trafne, niemniej analiza jego konceptualizacji mogłaby być pełniejsza, na taką możliwość wskazują inne miejsca w rozprawie, przywołujące ten istotny dla kreacji pokolenia moment (np. s. 87).

W rozdziale trzecim (*Językowa kreacja teatrów studenckich, czyli „widownia wciąż wołała bis”*) mgr Natalia Hennig prezentuje obszernie, wielowątkowe analizy lingwistyczne środków językowych służących językowej konceptualizacji środowiska artystycznego. Wielość zagadnień poruszanych w tej części wykracza poza ramę wyznaczaną przez tytuł. Na szczególną uwagę zasługuje analiza złożonej językowej kreacji jazzu, w której Doktorantka widzi muzyczną parabolę pokolenia. Omawia repertuar środków językowych (zwłaszcza semantykę nazw emocji), stylistycznych i retorycznych kształtujących wyobrażenie jazzu jako mentalnej przestrzeni obojętności wobec rzeczywistości. Uwagę zwraca rozbudowana analiza wizerunku Krzysztofa Komedy, która, mimo że interesująca, rozmywa nieco proporcje rozdziału. Analiza funkcjonalna daje podstawę do wniosku, że kreacja jazzu jako alternatywnej rzeczywistości wobec doświadczeń indoktrynacji, jest dość chaotyczna, „przypomina [...] jazzową improwizację” (s. 118). W rozdziale Doktorantka sprawnie wydobywa skorelowaną sieć różnorodnych zabiegów językowych (słowotwórczych, onomastycznych, składniowych, semantycznych, aksjologicznych, retorycznych) oraz tekstowych wykorzystujących konwencje gatunkowe (bajki/baśni), tworzących niezwykle sugestywną językową kreację świata artystycznego pokolenia. Opis środków językowych jest wnikliwy i rzeczowy, co potwierdza dobre teoretyczne przygotowanie Badaczki. Cenne jest wykorzystanie w interpretacji danych językowych szeregu kontekstów kulturowych, co odpowiada postulatowi lingwistyki kulturowej. Na marginesie dodam, że moją wątpliwość budzi strukturalna oraz genetyczna interpretacja derywatu *piosenczyna* (s. 79).

Kolejny rozdział, czwarty, stanowi obszerny segment rozprawy, w którym Autorka przedstawia charakterystykę „inspiracji artystycznych, wśród których znaleźli się Skamandryci, jak i osoby odpowiedzialne za paryską *Kulturę* oraz zachodnią literaturę i filmy” (s. 9). Wnikliwej obserwacji poddaje sposoby językowego konceptualizowania postaci znaczących dla pokolenia

Października '56, osadzając je w szerokim kontekście historycznym i kulturowym. Rozpatruje środki językowe i tekstowe, w szczególności zabiegi wartościujące, które w swoisty sposób kształtują role semiotyczne mistrzów, uwypuklając ich znaczenie dla formujących się wartości pokolenia. Należy podkreślić, że Doktorantka właściwie wskazała na funkcjonalne wykorzystanie w tym zakresie jednostek językowych należących do różnych odmian stylowych. Wnikliwość badawcza prowadzi Autorkę w stronę odczytań intertekstualnych, poszerzających pole interpretacji danych językowych.

„Warszawskie kawiarnie, księgarnie i ulice; mazurskie wsie, jeziora i leśne polany; sopockie molo” (s. 199) to przedmiot rozważań rozdziału piątego. Doktorantka trafnie stwierdza, że we wspomnieniach Osieckiej to miejsca identyfikujące generację. W związku z tym bada językowe kreacje przestrzeni w kontekście kształtowania się istotnych aspektów wspólnotowego życia, w konsekwencji tożsamości pokolenia. Przy tym niezwykle sprawnie i przekonująco prezentuje zależności między wyborem określonych elementów językowo-stylistycznych a specyfiką opisywanej przestrzeni, jej atmosfery. Wskazuje na wielość sensotwórczych wyróżników językowych: językowe indeksy wspólnotowości, konotacje semantyczne leksemów, zasób onomastyczny, środki artystycznego wyrazu, a także komizmu językowego. Szczególną uwagę zwraca wnikliwe, wieloaspektowe odczytanie językowej kreacji Mazur w łączności z procesem dojrzewania pokolenia. Doktorantka celnie wskazuje na zabiegi językowo-tekstowe obrazujące dynamikę przemian pokolenia (koncept raj, strategię mitologizacji, kontrasty semantyczne i stylistyczne, metaforę tańca).

Rozdział szósty zawiera opis sposobów kreowania świata społecznego, który dopełnia idiolektalną wizję generacji. W kolejnych podrozdziałach Doktorantka dokładnie omawia językowe kreacje postaci, przechodząc od kategorii osobowościowych do wybitnych twórców pokolenia (Cybulskiego, Kobieli, Tyrmanda, Hłaski), dokumentuje analizy egzemplifikacją materiałow. Precyzyjnie prowadzi charakterystykę różnorodnych środków i zabiegów językowych służących kreowaniu postaci, ukazuje funkcjonalność semantycznej, stylistycznej, aksjologicznej wartości wykorzystanych jednostek językowych i środków artystycznych (enumeracji, paralelizmów, metafor, antytez, epitetów). Za szczególnie cenne uważam analizy językowo-tekstowych wykładników komizmu (m.in. środków semantycznych, stylistycznych, antroponimicznych), a także kontrastu, nie tylko jako zasady organizującej środki formalne, ale kształtującej idiolektalną wizję świata.

Rozprawę zamyka rozwinięte *Podsumowanie*, w którym mgr Natalia Hennig uporządkowała wyniki badań w odniesieniu do dwóch płaszczyzn językowej kreacji pokolenia '56: *stricte* językowo-stylistycznej oraz konceptualnej. W syntezie wyeksponowała najpierw najważniejsze kategorie środków językowych, stylistycznych i retorycznych wykorzystywanych w kształtowa-

niu kreacji pokolenia, a także, co niezwykle cenne, wskazała na wysoki stopień ich funkcjonalności. Co ważne, pokreśliła znaczenie czynników podmiotowych w modelowaniu wizji pokolenia w obydwu utworach. W drugiej kolejności podsumowała wyniki badań odnoszące się do wymiarów językowej kreacji doświadczeń tożsamościowych (historycznych, politycznych, kulturowych, towarzyskich, społecznych), które organizują całość wieloaspektowej językowej kreacji pokolenia '56. Ważne są też uwagi o komparatystycznym charakterze dotyczące odmienności kreacji stworzonych w utworach różniących się perspektywą oglądu rzeczywistości. W zakończeniu Doktorantka sformułowała istotny wniosek o pamięciotwórczej funkcji idiolektalnej kreacji pokolenia '56 w badanych tekstach.

Recenzowana praca jest napisana na dość dobrym poziomie językowym i stylistycznym. Zredagowana została w większości poprawnie, odnotować należy usterki zapisu wymagające korekt redakcyjnych, szczególnie widoczny jest brak konsekwencji w zapisie niektórych nazw własnych (np. Eile), odnotowałam też naruszenia normy składniowej, interpunkcyjnej, których tu nie będę przytaczać.

Podsumowując, rozprawa doktorska mgr Natalii Hennig prezentuje wielowymiarowy opis językowej kreacji pokolenia '56 w aspekcie językowo-stylistycznym, tekstowym oraz koncepcyjnym, stanowiąc interesujące rozwiązanie problemu naukowego. Doktorantka w pełni zrealizowała zaprojektowane cele badawcze. Jest to monografia właściwie umocowana w założeniach teoretyczno-metodologicznych językoznawstwa kulturowego, w konsekwencji wartościowa pod względem poznawczym. To obszerna, zarazem rzetelna, gruntowna praca badawcza stanowiąca świadectwo umiejętności analityczno-interpretacyjnych, dociekliwości i skrupulatności, wrażliwość na materię języka oraz erudycyjnego wyposażenia Autorki, owocująca mnogością trafnych analiz i interesujących obserwacji. Wielość cytatów powoduje, że analizy i interpretacje są osadzone w bogato reprezentowanym materiale egzemplifikacyjnym.

Przyjęta w pracy lingwistyczno-kulturowa orientacja metodologiczna umożliwiła Doktorantce wyjście poza ścisłe ramy opisu językoznawczego i prowadzenie analiz językowych w odniesieniu do wielu kontekstów kulturowych, co przyniosło w konsekwencji pogłębioną, wnikliwą interpretację zgromadzonych danych lingwistycznych. Umiejętność wielokontekstowego spojrzenia na kreacyjną wartość środków językowych w kształtowaniu wizji pokolenia jest atutem tej pracy. Na uznanie zasługuje interdyscyplinarny wymiar pracy – osadzenie opisu lingwistycznego w szerokim kontekście kulturoznawczym i literaturoznawczym. Lektura pewnych fragmentów pracy nasuwała mi niekiedy wątpliwości (np. s. 148-149) co do proporcji między lingwistycznym oglądem tekstu a podejściem kulturowym, która w mojej ocenie wymaga zrównoważenia na rzecz ujęcia językoznawczego.

Za cenne uznaję konsekwentne uwzględnianie w analizach perspektywy podmiotowej, istotnej dla kształtowania jednostkowych konceptualizacji językowych, jak i całościowej językowej kreacji. Sądzę, że w pracy warto by było zasygnalizować, ponieważ mowa o tym we *Wstępie*, znaczenie czynnika gatunkowego z tej racji, że utwory różnią się genologicznie. Warto by rozpoznać, na ile konwencje gatunkowe modelują językową kreację wybranego wycinka świata. Sądzę też, że istotne byłoby poszerzenie odniesień do wyników badań nad tekstami Osieckiej uzyskanych przez jeszcze innych autorów, chociażby o interdyscyplinarne prace (np. Pauliny Potasińskiej), które odnoszą się również do języka. W zakończeniu, pragnę jeszcze raz podkreślić, iż mimo pewnych uwag natury merytorycznej czy formalnej rozprawę uznaję za potwierdzenie wysokiego poziomu kompetencji badawczych Doktorantki.

W konkluzji stwierdzam, że rozprawa doktorska pani mgr Natalii Hennig jest opracowaniem naukowym nośnym poznawczo, spójnym pod względem koncepcyjnym. Stanowi szczególnie cenny wkład w rozwój badań nad językową kreacją świata, jak i lingwistycznymi aspektami twórczości Agnieszki Osieckiej. Przedstawiona do recenzji rozprawa w zupełności spełnia wszystkie ustawowe warunki stawiane pracom doktorskim: jest świadectwem wiedzy teoretycznej z zakresu językoznawstwa, potwierdza umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej na poziomie wymaganym dla tego typu prac oraz obiektywnego prezentowania wyników badań. Doktorantka wykazała się w niej umiejętnością korzystania z dotychczasowej wiedzy dotyczącej podjętego tematu oraz trafnością w formułowaniu i uzasadnianiu wyników badań własnych.

Biorąc pod uwagę wszystkie aspekty recenzowanej pracy doktorskiej, uważam, że spełnia ona wymogi ustawowe stawiane tego typu rozprawom. Z pełnym przekonaniem wnoszę o dopuszczenie pani mgr Natalii Hennig do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Częstochowa, dnia 12. 12. 2023 r.

Renata Pizior